

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Haziran /June 2018, c. 4, s.1: 355-381

Şer'î Delillerle Ehli Sünnet Akâidi

Takribu'l-Akâidi's-Sünniyye bi'l-Edilleti'l-Kur'âniyye

Muhammed ULEYŞ

Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed
b. Muhammed Uleyş el-Mısri (ö. 1299/1882)

Çeviren/Translated: Vezir HARMAN

Dr. Öğretim Üyesi, Namık Kemal
Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelam
Anabilim Dalı
Assistant Professor, Namık Kemal University,
Faculty of Theology, Department of Kalam
Sakarya / TURKEY
vharman@nku.edu.tr
ORCID ID: orcid.org/ 0000-0001-6945-5255

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Tercüme Makale / Translation Article

Geliş Tarihi / Date Received: 28 Nisan / April 2018

Kabul Tarihi / Date Accepted: 24 Mayıs / May 2018

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Uleyş Muhammed. "Şer'î Delillerle Ehli Sünnet Akâidi". Çeviren Vezir Harman. *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 4, sy. 1 (30 Haziran 2018): 355-381.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.
web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdağ, 59100 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

CC BY-NC-ND 4.0

Bismillahirrahmanirrahim*

Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Salât ve selâm, seydimiz Muhammed'e ve tüm ehlinin üzerinde olsun.

Erkek veya kadın, hür veya köle akıl baliğ olan herkesin, Allah'ın vâcip, muhâl ve câiz olan sıfatlarını; nebilerin ve resullerin vâcip, muhâl ve câiz sıfatlarını ve nebilerin ölüm, kabir ve sonrasına dair haber verdikleri şeyleri bilmesi vâciptir. Kim bunları bilmezse, Müslüman değildir ve cehennemde ebedi kalacaktır.¹

Marifetin manası, delilden kaynaklanan, vakıya muvafık kesin idraktır.

* Tercüme ettiğimiz bu eser Muhammed Uleyş'in *Takribu'l-Akâidi's-Sünniyye bi'l-Edilleti'l-Kur'âniyye "Ehli Sünnet akaidinin Kur'ân ayetleriyle yaklaştırılması"* adlı eseridir. Tercüme esas aldığımız eserin ilk baskısı, Mısır'da 1329/1911 yılında Matbatu'l-Cemeliyye'de yayınlanmıştır. Daha sonra bu eser akaid ve kelimine yani başlayanlar için Rıza'r-Rahmân Velid b. Misbâh et-Tâhir tarafından tahkik edilerek 1435/2014 yılında tekrardan neşredilmiştir. Bu eser, Ehli Sünnet akidesini akli ve nakli delillerle ispatlamayı esas alan muhtasar bir eser hüviyetindedir. Zira Muhammed Uleyş, Ezher üniversitesinde akli ve nakli ilimlerin tedrisiyle meşgul olması sebebiyle böyle bir esere ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Şeyh Muhammed Uleyş, H. 1217 (1802) yılında doğmuştur. Tam adı, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Uleyş et-Trablusî el-Mısırî'dir. Şâzelî tarikatına mensuptur. Ezher hocalarından, Eş'arî ve Mâlikî âlimlerindedir. Birçok eser telif etmiştir. İngiliz devletinin ihtilâli sebebiyle hapse düşmüştür. Bu sebeple 1299/1881 yılında vefat etmiştir. (Muhammed b. Muhammed b. Ömer Mahlûf, (v. 1360/1941), *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fi Tabakâti'l-Mâlikiyye*, Talik: Abdulmecid Hayalî, (Lübnân: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 1:551, 552; Ziriklî Dimeşkî (v. 1396/1976), *el-A'lâm*, (Beyrut: Dâru'l-İlm lil-Melâyin, 2002), 6:19; ترجمة الشيخ محمد عليش (لبعض الإخوة) فتح العلي المالك في الفتوى على طارق طاطمي <http://feqhweb.com/vb/t6233.html>; طارق طاطمي، <http://www.almarkaz.ma/Article.aspx?C=6045>. Ağustos, 08, 2017, <http://www.almarkaz.ma/Article.aspx?C=6045>.

¹ İlimin ve öğrenmenin önemini vurgulayan bu ifade, çok iddialı olup tekfirci bir üslup içermektedir. Bunun yerine ayeti kerimede ifade edildiği şekilde bir genel ve ilkesel bir üslup takip edilmelidir: "Kim, kendisine doğru yol ayar beyan belli olduktan sonra Resul'e karşı gelir ve mü'minlerin yolundan başka bir yola uyarsa, onu döndüğü yola yöneltiriz ve cehenneme sokarız. Ne kötü bir gidiş yeridir orası!" (en-Nisa 4/115) Ayrıca kat'î delile dayanan meselelerde *tafsilî iman*, zannî delile dayanan meselelerde ise *icmalî iman* gereklidir. Her ne kadar, İslâm itikadını kat'î delillere dayandırmak amaçlansa da zannî delillerden tamamen kaçınmak mümükün gözükmemektedir. Zira İslâm itikadının temel iki delili olan Kur'ân ayetlerinin tamamının subutu kat'î olsa da bazı ayetlerin delâleti zannîdir. Ayrıca bazı hadislerin hem sübut hem de delaletinde zannilik bulunmaktadır. Bundan dolayı kat'î delile dayanmayan alanlarda zannî delile dayanarak yapılan te'villerden kaynaklanan farklı itikatlar tekfir sebebi değildir. Ehli Sünnet âlimlerinin genellikle kabul ettiği ilkeye göre "te'vilde tekfir yoktur." Ancak ihtilafa yol açan sorun, te'vilin kuralına uygun yapılmamasından ve tevil bahanesiyle delilsiz bir şekilde mezhepsel önyargılara ve nefse uygun şekilde ayetlerin ve hadislerin manalarının tahrif edilmesinden kaynaklanmaktadır. Te'vilin kurallarına dair İmâm Gazzâlî'nin *el-Kânûn fi't-Te'vil* eserine bakılabilir. (Mütercimnin notu)

Vâcibin manası, aklın, yokluğunu tasdik etmediği şey demektir. Muhâlin manası, aklın, varlığını tasdik etmediği şey demektir. Câizin manası ise aklın, varlığını ve yokluğunu tasdik ettiği şey demektir.

Vâcibin misâli, bir cismin boş olan miktarının dolu olması, hareketli veya durgun olması, her hangi bir renkte olması, küçük veya büyük olması, sıcak veya soğuk olması, uzun veya kısa, yumuşak veya sert olması ve canlı veya cansız olmasıdır. Aklın cisimde yokluğunu tasdik etmediği tüm bu oluşlar, cisim için vâciptir. *Muhâlin misâli*, cismin aynı anda hem hareketli hem de sakin olması, aynı anda hem beyaz hem de siyah veya hem yeşil hem de kırmızı olması, hem sıcak hem de soğuk olması, hem uzun hem de kısa olması, hem yumuşak hem de sert olması, hem canlı hem de cansız olmasıdır. Aklın cisim için varlığını tasdik etmediği her tür oluş, cisim için muhâldir. Câizin misâli ise cismin bir vakitte hareketli diğer vakitte sakin, bir vakitte beyaz gibi belirli bir renkte diğer vakitte siyah gibi belirli bir renkte olması, bir vakitte küçük diğer vakitte büyük olması, bir vakitte soğuk diğer vakitte sıcak olması, bir vakitte uzun diğer vakitte kısa olması, bir vakitte canlı diğer vakitte cansız olmasıdır. Aklın, eşyaya dair varlığını ve yokluğunu tasdik ettiği tüm bu oluşlar, cisim için câiz sayılır.

(ULUHİYET):²

(1. *Vâcip Sıfatlar*.) Mufassal delillerle Allah'ın vâcip sıfatları 13 sıfattır.

(1.1. *Vücûd*.) Birinci sıfat, vücûd'tur. Aklın Allah hakkında yokluğunu tasdik etmediği vâcip bir sıfattır. Allah'ın varlığının delili, gökleri ve göklerin

² Ehli Sünnet akaidi ve kelâmı "*uluhiyyet, nübüvvet ve ahiret*" olmak üzere üç temel konudan oluşmaktadır. Genel itibariyle uluhiyyet konusu akliyattan, ahiret konusu nakliyat olarak kabul edilmektedir. Nübüvvet ise peygamberin mucizeyle ispatı açısından akliyat, peygamberin getirdiği haberler açısından nakliyat olarak kabul edilmektedir. Muhammed Uleyş açısından tevhid ilmini ortaya koyan Allahu Teâlâ'dır. Zira Allahu Teâlâ, kitabında akaidi açıklamak üzere bir ayetler ve akli izahları barındıran burhanlar indirmiştir. İnkârcıların şüphelerine cevap veren burhani ayetlerden bazıları şunlardır: "*Yaratmaya ilk kez nasıl başladıkça onu tekrar iade ederiz.*" (Enbiya 21/104) "*Deki: Onları (çürümüş kemikleri) ilk kez onları inşa eden, yeşil ağaçtan size ateş takdir eden diriltecek.*" (Yasin 36/79, 80) İmam Eş'arî'den önce İmam Malik bu ilmi tedvin etmiştir. Bu konuda bir risale yazmıştır. (Muhammed Uleyş, *Fethul-Aliyyîl-Mâlik fil-Fetvâ alâ Mezhebil-İmam Mâlik*, Darul-Marife, trs, 1: 18) Ancak bu konuda ilk eser telif edenlerden birisi de Ebu Hanife'dir. Ona nispet edilen beş eser günümüze ulaşmıştır. Ebu Hanife'nin *el-Fıkhu'l-Ekber* eseri yanında, İmam Şafii'ye nispet edilen fakat öğrencileri tarafından akaide dair görüşlerinin bir araya getirildiği *el-Fıkhu'l-Ekber fi Usulid-din* de bu alanda telif edilen ilk eserlerdendir. (Mütercimnin notu)

içindeki yıldızları ve melekleri yaratması, yeryüzünü ve orada bulunan dağları, kumları, ağaçları, taşları, nehirleri, hayvanları ve cansız varlıkları yaratmasıdır.

(Naklî delili şunlardır:) Allahu Teâlâ şöyle buyurdu: “Allah, her şeyin yaratıcısıdır.”³ “Hamd, gökleri ve yeri yaratan Allah’a mahsustur.”⁴ “Hamd, göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah’a mahsustur.”⁵ Ayetteki “فاطر” kelimesi “خالق” anlamındadır. Allahu Teâlâ şöyle buyurdu: “Yaratan ve tesviye eden Rabbinin ismini tesbih et.”⁶ Yani Allah her şeyi yaratıp yaratılışını tesviye etti. Allahu Teâlâ şöyle buyurdu: “Yaratan Rabbinin ismiyle oku. İnsanı bir alakadan/embriyodan yarattı.”⁷ “Her şeyi yarattı ve ona bir nizâm verip mukadderatını takdir etti.”⁸

(Aklî delile gelince) aklın, yaratıcının yokluğunu tasdik etmemesi aklın bedihi olarak bildiği şeylerdendir. Vücûd sıfatının olması gerekir. Bu, aklî delildir. Naklî delile gelince belirtildiğinden daha fazladır. Onlardan birisi besmeledir. O da Allah’ın “Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın ismiyle” kavlidir. Çünkü manası şudur: Bütün kemâl sıfatlarıyla mevsuf, tüm noksan sıfatlardan münezze olan ve küçük-büyük tüm nimetleri ihsan eden varlığı vâcib olan Zatın ismiyle teberrük ederim. “Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur”⁹ ayetinden sûrenin sonuna kadar ayetler de naklî delillerdendir. Çünkü hamd, rubûbiyet, küçük ve büyük nimetler ihsan etmek, hesap gününün meliki olmak, hitap, ibadet, istiane, hidayet, nimet vermek, gazap ve saptırmak ma’dûmdan meydana gelemez.

(1.2. Kıdem:) Aklın Allah hakkında yokluğunu tasdik etmediği Allah’ın vâcib sıfatlarından ikinci sıfat, kıdemdir. Manası ise varlığının başlangıcının olmaması ve öncesinde yokluğun bulunmamasıdır.

³ Ez-Zümer 39/62.

⁴ El-En’âm 6/1.

⁵ El-Fâtır 35/1.

⁶ El-A’lâ 87/1, 2.

⁷ El-Alak 96/1, 2.

⁸ El-Furkân 25/2.

⁹ El-Fâtiha 1/2.

(Nakli) delili ise Allah'ın şu kavlidir: "O, Evveldir."¹⁰ "Doğmamıştır."¹¹ Zira manası, var ediciye ve müessire muhtaç olmamasıdır. "Allah, her şeyin yaratıcısıdır"¹² ve "Her şeyi yarattı"¹³ ayetlerinin manası ise Allah'ın dışındaki her şey Allah'ın mahlûkudur.

(Aklî deliline gelince) Allah'ın dışındaki hiçbir şeyin Allah'ın yaratıcısı olması câiz değildir. Zira bu, devr olur. Devr ise muhâldir. Şayet Allah'tan kîdem sıfatı zail olsa, Allah için hudûs sıfatı sabit olur. Çünkü mevcut ya kadîmdir ya da muhdestir. Başka bir şey değildir. Şayet Allah, muhdes olsaydı, bir muhdîse ihtiyaç duyardı.¹⁴ Onun muhdîsi de aynı şekilde ya kadîm ya da muhdes olurdu. Şayet O'nun muhdîsi kadîm olsaydı, o, mahlûk değil, her şeyin yaratıcı olan ilah olurdu. Şayet O'nun muhdîsi de muhdes olsaydı, aynı şekilde bir muhdîse ihtiyaç duyardı. Onun muhdîsi ile ilgili de benzer şeyler söylenirdi. Ondan sonra var olduğu farz edilen şeyler hakkında aynı şekildedir. Muhdîslerin silsilesi nihayete ermeksizin devam ederse teselsül gerekir. Teselsül de muhâldir. Şayet sonrakinin birinciyi var ettiği farz edilirse yine devr gerekir, devr de aynı şekilde muhâldir. Allah'ın bir muhdîse ihtiyaç duyduğu şeklinde ikisine (devr ve teselsüle) yol açan melzum, muhâldir. Dolayısıyla onun gereği, Allahu Teâlâ'nın hudûsunun muhâl olmasıdır. Böylece Allahu Teâlâ hakkında kîdem sıfatı vâcip olmuştur.

(1.3. Bekâ:) Allahu Teâlâ'nın sıfatlarından üçüncü sıfat, bekâdır. "Allahu Teâlâ'nın varlığının sonu yoktur ve O'na yokluk ilişmez" manasına gelir.

(Nakli) delili ise Allahu Teâlâ'nın şu kavlidir: "O, Ahirdir."¹⁵ "Göklerin ve yerin mirası Allah'a aittir."¹⁶ "Dikkat edin. Tüm işler Allah'a ulaşır."¹⁷ "Sonra Allah, âhiret hayatını inşa eder."¹⁸ "Dönüşünüz tamamen Allah'adır."¹⁹ "O'nun vechi/zâtı

¹⁰ El-Hadîd 57/3.

¹¹ İhlâs, 112/3.

¹² Ez-Zümer 39/62.

¹³ El-En'âm 6/101; El-Furkân 25/2.

¹⁴ "Şayet Allah, muhdes olsaydı, bir muhdise ihtiyaç duyardı" şeklindeki şart cümlesi lazım ve melzumdandır. "Şayet Allah, muhdes olsaydı" kısmı melzum sayılırken, "bir muhdise ihtiyaç duyardı" kısmı ise lazım sayılır. (Mütercimim notu)

¹⁵ El-Hadîd 57/3.

¹⁶ El-Al-i İmrân 3/180. El-Hadîd 57/10.

¹⁷ Eş-Şûrâ, 42/53.

¹⁸ El-Ankebut 29/20.

¹⁹ El-Yunus 10/4.

hariç her şey helak olucudur.”²⁰ “Celâl ve ikram sahibi Rabbinin vechi/zâtı baki kalacaktır.”²¹ “Allah’ın katındaki şeyler bakidir.”²²

(Aklî deliline gelince) kıdemi sabit olan her şeyin yokluğu muhâldir ve bekası vâciptir.

(1.4. *Muhâlefetün li’l-Havâdis:*) Allahu Teâlâ’nın vâcip sıfatlarından dördüncüsü, zat, sıfat ve fiillerinde muhâlefetun li’l-havadis’tir. Manası; zat, sıfat ve fiillerde mahlûkattan hiçbir şeye benzeşmemesidir.

(Naklî) delili, Allahu Teâlâ’nın şu kavlidir: *“Hiçbir şey O’nun misli değildir.”²³*

(Aklî delile gelince), şayet bir şeye benzerse, o şey gibi muhdes olur. Daha önce geçen konulardan Allah hakkında hudûsun muhâl olduğu, kıdemin vâcip olduğu bilindi. Muhâlin melzumu, muhâldir. Allahu Teâlâ hakkında benzeşmek (mümâselet) muhâldir. Allahu Teâlâ hakkında mümaselet muhâl olunca, muhâlefetün lil-havâdis vâcip olur. Zira mümaselet ve muhâlefet arasında orta bir yol yoktur.

(1.5. *Kıyâm bi nefsihi:*) Allahu Teâlâ’nın vâcip sıfatlarından beşincisi, kıyâm bi nefsihi’dir. Manası şudur: Allah bir var edici olmadan mevcuttur ve hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Kemâl sıfatlarıyla muttasıf ve noksan sıfatlardan münezze bir Zât’tır.

(Naklî) delili, Allahu Teâlâ’nın şu kavlidir: *“Deki: O Allah Tektir. Allah, Samed’tir (hiçbir şeye muhtaç değil, her şey O’na muhtaçtır). Doğurmadı (evladı yoktur) ve doğmadı (anne-babası da yoktur). Hiç kimse O’nun dengi olmadı.”²⁴ “Hiçbir şey O’nun misli değildir.”²⁵ “Bil ki Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur.”²⁶ “Her şeyi yarattı”²⁷ “Allâh, ki O’ndan başka ilah yoktur. Hayy’dır (dâimâ diridir) ve Kayyûm’dur (zatiyla kaim olandır ve yaratıklarını koruyup yönetendir). Kendisini ne*

²⁰ El-Kasas 28/88.

²¹ Er-Rahmân 55/27.

²² En-Nahl 16/96.

²³ Eş-Şûrâ 42/11.

²⁴ İhlâs Süresi.

²⁵ Eş-Şûrâ 42/11.

²⁶ Muhammed, 19.

²⁷ El-En’âm 6/101; El-Furkân 25/2.

bir uyuklama, ne de uyku tutmaz. Göklerde ve yerde olanların hepsi O'nundur. O'nun izni olmadan kendisinin katında kim şefâat edebilir? Onların önlerinde ve arkalarında olanı bilir. O'nun ilminden, ancak kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kaçıramazlar. O'nun Kürsüsü, gökleri ve yeri kaplamıştır (O yüce padişah, göklere, yere, bütün kâinâta hükmetmektedir). Onları koru(yup gözet)mek, kendisine ağır gelmez. O, Yücedir, Azametlidir.”²⁸

(Aklî delile gelince) şayet Allah var olmak için bir şeye ihtiyaç duysaydı, muhdes olurdu. Hudûsun Allah hakkında muhâl olduğu, önceden belirtildiği şekilde, bilinmiş oldu. Aynı şekilde muhtaç olması da muhâldir. Dolayısıyla her şeyden müstağni olması da vâcip oldu. Şayet ihtiyaç, Allah'ın bir sıfatı olsaydı, hayat, ilim, irade, kudret, sem', basar ve kelâm gibi meânî sıfatlardan her hangi birisiyle vasıflanmaması gerekirdi. Hâlbuki meânî sıfatlarla vasıflanması şu ayetlerden dolayı vâciptir. “Allâh, ki O'ndan başka ilah yoktur. Hayy'dır (dâimâ diridir) ve Kayyûm'dur (zatiyla kaim olandır ve yaratıklarını koruyup yönetendir).”²⁹ “O, her şeyi bilendir.”³⁰ “İsteddiği şeyi yapandır.”³¹ “O, her şeye kadirdir.”³² “O, işiten ve görendir.”³³ “Allah, Mûsâ ile konuştu.”³⁴ Bu sıfatlarla vasıflanmaması muhâldir. Bunun da gereği, muhtaç olmanın Allah hakkında muhâl bir sıfat olmasıdır. Dolayısıyla bir mahalden/mekândan müstağni olması (başkasıyla değil, zatiyla kaim olması) vâciptir.

(1.6. *Vahdaniyet:*) Allahu Teâlâ'nın vâcip sıfatlarından altıncı sıfat, vahdaniyettir. Manası şudur. Allah'ın zâtı, iki ve daha fazla cüzden oluşmamıştır ve zâtının benzeri de yoktur. Sıfatlarının da benzeri yoktur. Hiçbir mahlûkun, Allah'ın hayatı gibi bir hayatı yoktur. Allah'ın ilmi gibi bir ilmi yoktur. Allah'ın iradesi gibi bir iradesi yoktur. Allah'ın kudreti gibi bir kudreti yoktur. Allah'ın işitmesi gibi bir işitmesi yoktur. Allah'ın görmesi gibi bir görmesi yoktur. Allah'ın kelâmı gibi bir kelâmı yoktur. Allah'ın hayatı, tek sıfat, ilmi tek sıfat, iradesi tek sıfat, kudreti tek sıfat, işitmesi tek sıfat, görmesi

²⁸ El-Bakara 2/255.

²⁹ El-Bakara 2/255.

³⁰ El-Bakara 2/29.

³¹ El-Buruç 85/16. Hud 11/107.

³² El-Mâide 5/20.

³³ El-Bakara 2/137.

³⁴ En-Nisâ 4/164.

tek sıfat ve kelâmı da tek sıfattır. Hayır ve şer, ihtiyarî ve izdırarî tüm fiillerin şeriksiz ve yardımcısız yaratıcısı ve faili sadece Allah'tır.

(Nakli) delili Allah'ın şu kavlidir: "De ki: O Allah tektir."³⁵ "Vahid'tir, Kahhâr'dır."³⁶ "Allah, her şeyin yaratıcısıdır."³⁷ "Şayet göklerde ve yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı, ikisi de fesada uğrardı."³⁸ "Allah, sizi ve yaptığımız şeyleri yarattı."³⁹ "Allah'ın dışında her hangi bir yaratıcı mı var?"⁴⁰

(1.7. Hayat:) Allahu Teâlâ'nın vâcip sıfatlarından yedinci sıfat, hayattır. Hayatın manası şudur: Kendisiyle vasıflandığı kişi için ilim, irade, kudret, sem', basar ve kelâm sıfatlarını sahih/geçerli kılan sıfattır. Allah'ın hayat sıfatı, başlangıcı olmaksızın kadimdir, sonu olmaksızın bakidir ve ruh değildir.

(Nakli) delili Allah'ın şu kavlidir: "Allâh, ki O'ndan başka ilah yoktur. Hayy'dır (dâimâ diridir) ve Kayyûm'dur."⁴¹ "Elif, Lam, Mim. Allâh, ki O'ndan başka ilah yoktur. Hayy'dır (dâimâ diridir) ve Kayyûm'dur."⁴² "Bütün yüzler; diri, yaratıklarına hâkim ve onları koruyup gözeten Allah'a boyun eğmiştir. Zulüm yüklenen, mutlaka hüsrana uğramıştır."⁴³ "Allah, her şeyin yaratıcısıdır."⁴⁴ Yaratıcının diri olmaması söz konusu değildir. "Rabbin, dilediği şeyi yaratır ve seçer."⁴⁵ "Gayb ve şehadet (âlemin)i bilendir."⁴⁶ "Onların önlerinde ve arkalarında olanı (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir."⁴⁷ "O, (bilmeye konu olan) her şeyi bilendir."⁴⁸ "O, her şeye kadirdir."⁴⁹

³⁵ İhlâs, 112/1.

³⁶ Er-Ra'd 13/16.

³⁷ Ez-Zümer 39/62.

³⁸ El-Enbiyâ 21/22.

³⁹ Es-Sâffât 37/96.

⁴⁰ El-Fâtır 35/3.

⁴¹ El-Bakara 2/255.

⁴² Al-i İmrân 3/1.

⁴³ Tâhâ 20/111.

⁴⁴ Ez-Zümer 39/62.

⁴⁵ El-Kasas 28/68.

⁴⁶ El-Haşir 59/22.

⁴⁷ El-Bakara 2/255.

⁴⁸ El-Bakara 2/29.

⁴⁹ El-Mâide 5/20.

(Aklî delile gelince) tercih eden, bilen ve kadir olanın diri olmaması söz konusu değildir. Hayat, bu sıfatlarla vasıflanmak için şarttır.

(1.8. *İlim:*) Allahu Teâlâ'nın vâcip sıfatlarından sekizinci sıfat, **ilimdir**. İlimin manası şudur: Vâcib veya câiz olan tüm mevcudun ve muhâl veya mümkûn olan tüm ma'dûmun kendisiyle ayan beyan ortaya çıktığı bir sıfattır.

(Nakli) delili Allah'ın şu kavlidir: "Onların önlerinde ve arkalarında olanı (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir."⁵⁰ "Gayb ve şehadet (âlemin)i bilendir."⁵¹ "O, (bilmeye konu olan) her şeyi bilendir."⁵²

(Aklî delile gelince) şayet Allah, âlim olmasaydı, cahil olurdu. Cahil olsaydı, muhdes olurdu. Daha önce belirtildiği gibi hudûsu muhâldir. Dolayısıyla cahil olması muhâldir ve ilim sahibi olması vâciptir.

(1.9. *İrade:*) Allahu Teâlâ'nın vâcip sıfatlarından dokuzuncu sıfat, iradedir. İradenin manası şudur: Mümkûnü hakkında câiz olan şeylerden biriyle tahsis eden bir sıfattır. Mümkûn, aklın bir şeyin varlığını veya yokluğunu tasdik ettiği câizdir. Mesela, bir şeyin varlığını başka bir zamana değil de belirli bir zamana, başka bir mekâna değil de belirli bir mekâna, başka renge değil belirli bir renge, başka miktara değil belirli bir miktara, soğukluğa değil sıcaklığa, kuruluğa değil neme, diğer asıllara değil belirli bir asla nispetle, diğer cihetlere değil belirli bir cihete tahsis etmesi gibi.

(Nakli) delili Allah'ın şu kavlidir: "Rabbin, dilediği şeyi yaratır ve seçer."⁵³ "Allah'ın dilemesi (izni) olmadıkça dileyemezsiniz."⁵⁴ "Bir şeyi istediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen oluverir."⁵⁵ "İsteddiği şeyi yapandır."⁵⁶ "Allah, kimin hidayetini isterse, onun kalbini İslam'a açar."⁵⁷ "Rabbin, onların olgunluk çağına ulaşmalarını ve Rabbinden bir rahmet olarak

⁵⁰ El-Bakara 2/255.

⁵¹ El-Haşir 59/22.

⁵² El-Bakara 2/29.

⁵³ El-Kasas 28/68.

⁵⁴ El-İnsân 76/30. Et-Tekvir, 81/29.

⁵⁵ El-Yâsîn 36/82.

⁵⁶ El-Buruc 85/16. Hûd 11/107.

⁵⁷ El-En'âm 6/125.

definelerini çıkarmalarını istedi.”⁵⁸ “Allah, sizin hakkınızda kolaylık ister, zorluk istemez.”⁵⁹

(1.10. Kudret:) Allahu Teâlâ'nın vâcip sıfatlarından onuncu sıfat, kudrettir. Kudretin manası şudur: mümkün olan her şeyin var edilmesi ve yok edilmesi kendisiyle meydana gelen bir sıfattır.

(Nakli) delili Allah'ın şu kavlidir: “O, her şeye kadirdir.”⁶⁰ “Allah, her şey üzerinde iktidar sahibidir.”⁶¹ “Rabbin (ezel de) kadîr di.”⁶²

(1.11. Sem':) Allahu Teâlâ'nın vâcip sıfatlarından on birinci sıfat, işitmedir. İşitmenin manası şudur: Vâcip veya mümkün olsun, ses, renk, zat veya başka bir şey olsun her mevcudun kendisiyle inkişaf ettiği bir sıfattır. Allah'ın işitme sıfatı, kendisiyle karanlık gecede düz bir kayanın üzerindeki karıncanın kıpırtısını işiteceği kulak ve işitme kanalı değildir.

(1.12. Basar:) Allahu Teâlâ'nın vâcip sıfatlarından on ikinci sıfat, basardır. Basarın manası şudur: vâcip veya muhdes olsun, muhdes olan şey bir cisim, renk, ses veya başka bir şey olsun fark etmez işitmeyle inkişaf edilmeyecek durumda kendisiyle her mevcudun inkişaf ettiği bir sıfattır. Allah'ın basarı, bir gözbebeği, göz ve diğer başka bir alet de değildir.

(1.13. Kelâm:) Allahu Teâlâ'nın vâcip sıfatlarından on üçüncü sıfat, kelâmdır. Kelâmın manası şudur: vâcip veya câiz her mevcuda delalet eden ve muhâl veya câiz her ma'düma delalet eden bir sıfattır. Allah'ın kelâmı, kadîmdir, bâkîdir. Harf ve ses değildir. Cehr ve sır değildir. Arapça ve yabancı bir dil değildir. Ýrab ve lahn değildir. Taktîm ve tehîr değildir. Tertîp ve tenkîs değildir. Vakf ve sukût değildir. Vasıl ve fasıl da değildir. Başlangıcı ve sonu yoktur.

(Nakli) delili Allah'ın şu kavlidir: “Allah, Mûsâ ile konuştu.”⁶³

⁵⁸ El-Kehf 18/82.

⁵⁹ El-Bakara 2/185.

⁶⁰ El-Mâide 5/20.

⁶¹ El-Kehf 18/45.

⁶² El-Furkân 25/54.

⁶³ En-Nisâ 4/164.

(Aklî delile gelince) Allah'ın kelâmı, Muhammed aleyhisselâma indirilen Kur'ân'dan, Mûsâ aleyhisselâma indirilen Tevrat'tan, Îsâ aleyhisselâma indirilen İncil'den ve resullere indirilen geri kalan kitaplardan başka bir şeydir. Çünkü bu kitaplar, harflerden, seslerden, hususi bir tertipten, Arapçadan veya başka bir dilden oluşmaktadır. Başlangıçları ve sonları vardır. Aşîkarlık ve sırlar, irab ve lahn ve başka şeyler onlara taalluk eder. Kadîm kelâmın kendisine delalet ettiği şeylerin bir kısmına delalet etmektedir.

Hayat sıfatı olan yedinci sıfat ve sonrasındaki (ilim, irade, kudret, sem', basar ve kelâm) sıfatlarının hepsi mevcuttur. Keyfiyet ve inhisâr/sınırlama olmadan görülmeleri mümkündür. Hepsi de kadîm ve bakidir. Başlangıcı ve sonu yoktur. Ne Allah açısından ne de başkası açısından benzeri de yoktur. Bu sıfatların Allah'ın zatı hakkında vâcip olduğu gibi vahdaniyet bu sıfatlar hakkında da vâciptir.

Daha önce bildiğin gibi, aklın her hangi birinin yokluğunu tasdik etmediği ve tafsîlî delillerin kendisine delalet ettiği, Allah hakkında vâcip olan bu 13 sıfatı öğrendikten sonra Allah'ın nihayetsiz mevcut olan kemâl sıfatlarıyla muttasıf olduğunu bilmen gerekir. Allah onları tafsîlî olarak öğretmiştir ve onların nihayetsiz olduğunu bildirmiştir. Hepsine toptan bir tek delil delalet eder. O da, her kemâlin Allahu Teâlâ hakkındaki vücûbudur. Zira kemâlden bir şey Allah'tan nefyolunursa nâkıs olur. Daha önce beyan edildiği gibi, Allahu Teâlâ hakkında muhâl olan hudûsun gerekeceğinden dolayı, noksanlık, Allah hakkında muhâldir.

(2. Muhâl Sıfatlar:) Tafsîlî delillerle Allahu Teâlâ hakkında muhâl olan sıfatlar, Allahu Teâlâ hakkında vâcip olan 13 sıfatın mukabili olarak 13 sıfattır.

(1.1. *Adem/Yokluk:*) Allah hakkında muhâl olan sıfatlardan birinci sıfat, adem/yokluktur. Yokluk, vucud sıfatının mukabilidir. Allah hakkında yokluğun muhâl oluşunun delili, Allahu Teâlâ hakkında vücûdun vâcip oluşuna dair delildir. Daha önce beyan edilmişti.

(1.2. *Hudûs:*) Allah hakkında muhâl olan sıfatlardan ikinci sıfat, hudûstur ve kîdemin mukabilidir. Hudusun manası, yokluktan sonraki var olmaktır. Allah hakkında hudûsun muhâl oluşunun delili, Allahu Teâlâ hakkında kîdemin vâcip oluşuna dair delildir. Daha önce beyan edilmişti.

(1.3. *Fenâ/Yok Olmak:*) Allah hakkında muhâl olan sıfatlardan üçüncü sıfat, fani olmak, tekrar yok olmak, varlığın inkitaya uğraması ve yoklukla tebeddül etmesidir. Bekanın mukabilidir. Allah hakkında muhâl oluşunun delili, Allahu Teâlâ hakkında bekânın vâcip oluşuna dair delildir. Daha önce beyan edilmişti.

(1.4. *Mahlûkata Benzemek:*) Allah hakkında muhâl olan sıfatlardan dördüncü sıfat, Allah'ın muhdes olan şeylere benzemesidir. *Zat itibariyle*, mürekkebe bir cisim olması veya bir mekâna hulul etmesi veya bir zamanla kayıtlı olmak, büyüklük veya küçüklükle vasıflanmak, muhdes zatlardan benzeri ve dengi olması şeklindedir. *Sıfat itibariyle*, hayatının muhdes varlıkların hayatı gibi, ilminin onların ilmi gibi, iradesinin onların iradesi gibi, kudretinin onların kudreti gibi, işitmesinin onların işitmesi gibi, görmesinin onların görmesi gibi ve kelâmının onların kelâmı gibi olması şeklindedir. *Fiiller itibariyle*, bir şeyde müessir olmaması ve kesbin mücerredinin ona ait olması şeklindedir. Allah tüm bunlardan yüce ve münezzehtir. Bu sıfatlar, Allahu Teâlâ hakkında vâcip olan muhâlefetun lil-havadis sıfatının mukabilidir. Allah hakkında mahlûkata benzemesinin muhâl oluşunun delili, Allahu Teâlâ hakkında muhâlefetun lil-havadisin vâcip oluşuna dair delildir. Daha önce beyan edilmişti.

(1.5. *Başkasına muhtaç olması:*) Allah hakkında muhâl olan sıfatlardan beşinci sıfat, O'nu var edecek bir var ediciye muhtaç olması ve kendisiyle vasıflanacağı bir mevsufa muhtaç bir sıfat olmasıdır. Bu sıfat, Allah hakkında vâcip olan kıyam bi nefsihi sıfatının mukabilidir. Bir var ediciye veya bir mevsufa ihtiyacı oluşunun muhâl olmasının delili, kıyam bi nefsihinin O'nun hakkında vâcip olduğuna dair delilidir.

(1.6. *Bölünebilmesi ve benzerinin olması:*) Allah hakkında muhâl olan sıfatlardan altıncı sıfat, en, boy, genişlik olarak bölünmeyi kabul edecek şekilde zatının mürekkebe olması ve Allah'ın zatına benzer bir zatın varlığıdır. İki ve daha fazla hayata sahip olması şeklinde hayatının birden fazla olması, iki ve daha fazla ilme sahip olması şeklinde ilminin birden fazla olması, iki ve daha fazla iradeye sahip olması şeklinde iradesinin birden fazla olması, iki ve daha fazla kudrete sahip olması şeklinde kudretinin birden fazla olması, iki ve daha fazla işitmeye sahip olması şeklinde işitmesinin birden fazla olması, iki

ve daha fazla görmeye sahip olması şeklinde görmesinin birden fazla olması, iki ve daha fazla zâtî kelâma sahip olması şeklinde kelâmının birden fazla olması ve Allahu Teâlâ dışındakilerde bu sıfatların benzerinin var olması da (muhâldir.)

(*Tevellüdü'n reddi:*) Allahu Teâlâ dışında bir şeyin, her hangi bir şeyde tabiatı veya Allah'tan bağımsız olarak kendisinde takdir edilen bir kuvvet sebebiyle veyahut Allah'a yardımcı ve destek olarak tesir etmesi de (muhâldir).

Ateş, tabiatı veya kendisinde yaratılan bir kuvvet sebebiyle yakıcı değildir. Ateşi yarattığı zaman yakmayı yaratan, ancak Allah'tır. Şayet dileseydi, halili İbrâhim aleyhisselâm hakkında yaptığı gibi ateşi yaratır fakat yakmayı yaratmazdı. Harikulade şekilde defalarca müşahede edildiği gibi dileseydi, yakmayı yaratır fakat ateşi yaratmazdı.

Soğuk su, tabiatı veya kendisinde yaratılan bir kuvvetten dolayı susuzluğu gidermez. Su ile değil, su içildiği sırada susuzluğu gidermeyi yaratan ancak Allah'tır. Allah dilerse su olmadan susuzluğu gidermeyi yaratır. Dilerse de soğuk bir su içildiği halde hastada müşahede edildiği gibi şiddetli bir susuzluğu yaratır.

Giyecek, kendiliğinden veya kendisinde yaratılan bir kuvvetle soğuğu ve sıcaklığı engellemiş ve örtmüş değildir. Bilakis elbise giymekle değil, elbiseyi giyme sırasında sıcaklığı, soğukluğu ve örtünmeyi yaratan ancak Allah'tır. Allah dilerse giyecek olmadan örtünmeyi, sıcaklığı ve soğukluğu yaratır veya örtünme, sıcaklık ve soğukluk olmadan giyeceği yaratır.

Yemek, tabiatı veya kendisinde yaratılan bir kuvvet sebebiyle doyurucu değildir. Yemekle değil, yemek sırasında doyuran Allah'tır. Allah dilerse yemek yenmeksizin doymayı yaratır, dilerse de çok yemek yenmesine rağmen şiddetli açlığı yaratır.

Bıçak, zatı itibariyle veya kendisinde yaratılan bir kuvvet sebebiyle kesici değildir. Bilakis Allah, bıçakla değil bıçağın kullanılması sırasında kesmeyi yaratır. Şayet dilerse bıçağı yaratır fakat onun kullanılması sırasında kesmeyi yaratmaz veya bıçak olmadan kesmeyi yaratır.

Duvar ve direkler, üzerlerine bina edilen tavanı zatlari itibariyle veya kendilerinde yaratılan bir kuvvet sebebiyle taşıyıcı değildir. Muhakkak ki Allah, onlarla değil, onların bulunduğu sırada tavanı taşıyandır. Şayet dilerse gökleri bir şey olmadan taşıdığı gibi onlar olmadan tavanı taşır.

Yeryüzü, üzerinde bulunan dağları, canlıları, ağaçları ve geri kalan diğer şeyleri zatı itibariyle veya kendisinde yaratılan bir kuvvet sebebiyle taşıyıcı değildir. Yeryüzüyle değil yeryüzünün bulunması sırasında tüm bunları taşıyan Allah'tır. Bütün tabii/doğal sebeplerin kıyası bunun gibidir.

Kim bunlardan bir şeyin kendi müsebbibinde tabiatı itibariyle tesir ettiğine inanırsa kâfirdir veya kendisinde yaratılan bir kuvvetle tesir ettiğine inanırsa fasıktır. Veyahut sebebin müsebbibine tesir etmediğini ve Allah'ın her ikisinde müessir olduğuna inanır, fakat müsebbibi olmadan sebebin veya tersinin yaratılmasının muhâl olduğuna inanırsa mümindir. Lakin nebilerin mücizelerini ve evliyanın kerametini inkar etmesinden endişe edilir. Mücizelerin inkârı küfür, kerametlerin inkârı fasıklıktır. Akibeti güven içinde olan sahih itikad, birinin diğerinin peşine düşmesinin imkanıyla birlikte daha önce beyan edildiği gibi sebep ve müsebbipteki müessirin Allahu Teâlâ olduğuna inanmaktır.

Bu sıfatlar, tüm kısımlarıyla beraber zat, sıfat ve fiilerde Allahu Teala hakkında vâcip olan vahdaniyet sıfatının mukabilidir. Bölünme ve benzerinin olması şeklindeki bu sıfatın muhâl olmasının delili, Allahu Teâlâ hakkında vahdaniyetin vücûbuna dair önceki delildir.

(1.7. *Ölüm:*) Allah hakkında muhâl olan sıfatlardan yedinci sıfat ölüm ve o anlama gelecek uyku ve bayılma gibi şeylerdir. Bu sıfat, Allahu Teâlâ hakkında vâcip olan hayat sıfatının mukabilidir. Allah hakkında muhâl oluşunun delili, Allahu Teâlâ hakkında hayatın vâcip oluşuna dair delildir.

(1.8. *İradesiz yaratma:*) Allah hakkında muhâl olan sıfatlardan sekizinci sıfat, Allah'ın iradesi olmadan talili ve tabii yollarla yaratması ve var etmesidir. Bu sıfat, Allah hakkında vâcip olan irade sıfatının mukabilidir. Allah hakkında muhâl oluşunun delili, Allahu Teâlâ hakkında iradenin vâcip oluşuna dair delildir.

(1.9. *Acziyet:*) Allah hakkında muhâl olan sıfatlardan dokuzuncu sıfat, her hangi bir mümükünde aciz olmaktır. Bu sıfat, Allah hakkında vâcip olan kudret sıfatının mukabilidir. Allah hakkında muhâl oluşunun delili, Allahu Teâlâ hakkında kudretin vâcip oluşuna dair delildir.

(1.10. *Cehalet:*) Allah hakkında muhâl olan sıfatlardan onuncu sıfat, bir mevcuda veya ma'dûma dair cehalet ve o manaya gelecek zan, şek, vehm, gaflet, şaşırma, unutma, yanılma, uyuma, bayılma, delirme gibi şeylerdir. Bu sıfat, ilim sıfatının mukabilidir. Allah hakkında muhâl oluşunun delili, Allahu Teâlâ hakkında ilmin vâcip oluşuna dair delildir.

(1.11. *Sağır olmak:*) Allah hakkında muhâl olan sıfatlardan on birinci sıfat, sağır olmak veya o manaya gelecek, sırları değil de sadece yüksek sesleri işitmesi, zatlar ve diğer mevcudat dışında sadece sesleri işitmesi gibi şeylerdir. Bu sıfat, Allah hakkında vâcip olan işitme sıfatının mukabilidir. Allah hakkında muhâl oluşunun delili, Allahu Teâlâ hakkında işitmenin vâcip oluşuna dair delildir.

(1.12. *Kör olmak:*) Allah hakkında muhâl olan sıfatlardan on ikinci sıfat, kör olmak veya o manaya gelecek, gece veya gündüz görmemek gibi şeylerdir. Bu sıfat, Allah hakkında vâcip olan basar sıfatının mukabilidir. Allah hakkında muhâl oluşunun delili, Allahu Teâlâ hakkında basarın vâcip oluşuna dair delildir.

(1.13. *Lâl olmak:*) Allah hakkında muhâl olan sıfatlardan on üçüncü sıfat, dili tutulma, dilsizlik ve o manaya gelecek, kelâmdan acziyet, meramını ifade edemeyecek şekilde bitkinlik, suskunluk ve Allah'ın kelâmının seslerden ve harflerden oluşması gibi şeylerdir. Bu sıfat, Allah hakkında vâcip olan kelâm sıfatının mukabilidir. Allah hakkında muhâl oluşunun delili, Allahu Teâlâ hakkında kelâmın vâcip oluşuna dair delildir.

Tafsîli delillerin Allah hakkında muhâl olduğuna delalet ettiği 13 sıfat tamamlanmış oldu. Allah hakkında her türlü noksanlığın muhâl olduğunu mükellefin bilmesi vâciptir. Allah hakkında vâcip olan kemâlin ferdlerinin sonu olmadığı gibi (Allah hakkında muhâl olan) noksanlığın ferdlerinin de sonu yoktur. Noksanlığın muhâl oluşunun delili icmalidir. Allahu Teâlâ hakkında tüm kemâl sıfatlarının vücûbunun delilidir.

(3. *Câiz Sıfatlar:*) Allah hakkında câiz olan sıfatlar ferdlere itibariyle çoktur, sonu yoktur. Şu kaide onu cem eder: her mümkünün yapmak veya yapmamak Allah hakkında câizdir. Kullar hakkında salah ve aslah⁶⁴ olsa bile onlardan birini yapmak O'na vâcib değildir. Allahu Teâlâ, bunları kullarına olan lütfu ve ihsanı olarak yapar. Allahu Teâlâ'nın kulların zararına olan şeyi yapması muhâl değildir. Bilakis kulların zararına olan şeyi adalet açısından yapması câizdir. Zira malikin, mülkünde dilediğini yapması söz konusudur. Allah, imanı, taati, mutluluğu, afiyeti, zenginliği ve diğer nimetleri lütfu ve ihsanı olarak yaratırken, küfrü, masiyeti, şekaveti, hastalıkları, fakirliği mahlûkları hakkındaki adaleti olarak yaratır.

Allahu Teâlâ şöyle buyurdu: “Allah, rahmetini (nübüvveti) dilediğine tahsis eder. Allah, büyük lütf sahibidir.”⁶⁵ “Allah, kimi dalalette bırakırsa/dalalette sevk ederse, o kişiyi hidayete erdirecek yoktur.”⁶⁶ “Rabbin, dilediği şeyi yaratır ve seçer.”⁶⁷ “Yaptığından sorulmaz/sorguya çekilmez. Onlar ise sorguya çekilecekler.”⁶⁸ “İsteddiği şeyi yapandır.”⁶⁹ “Dilediğini dalalette bırakır, dilediğini hidayete sevk eder.”⁷⁰

⁶⁴ Caiz sıfatlar içinde fiili sıfatlar ele alınmaktadır. Muhammed Uleyş, Eş'ari kelâmına uygun şekilde bu konuda Mutezile'nin “vücüb alellah”, “salah ve aslah” teorisine bir reddiyede bulunmaktadır. Zira Mutezile'ye göre kulların menfaatine uygun olanı Allah'ın yapması vaciptir. Aksi halde adaletine aykırı hareket etmiş ve zulmetmiş olur. Eş'arilere göre Allah, kulların menfaatine uygun olanı yapmak zorunda değildir. Kulların menfaatine olan konularda Allah'ın fiilleri lütfu ve ihsanı olarak değerlendirilmelidir. (Mütercimim notu)

⁶⁵ El-Bakara 2/105. Al-i İmrân 3/74.

⁶⁶ El-A'râf 7/186.

⁶⁷ El-Kasas 28/68.

⁶⁸ El-Enbiyâ 21/23.

⁶⁹ Hûd 11/107. El-Buruc 85/16.

⁷⁰ En-Nahl 16/93. El-Fâtır 35/8. Allahın mükellef kıldığı kullarını hidayete ve dalalette sevk etmesi şeklindeki ayetlerde “sebep” değil, “kulun iradesiyle tercihinin sonucu” vurgulanmaktadır. Zira başka ayetlerde bu husus açıkça beyan edilmektedir. “Allah, verdiği misallerle sadece fasıkları dalalette sevk eder.” (El-Bakara 2/26). “Onlar (iradeleriyle ve fiilleriyle sıratı müstakimden ayrılarak) sapınca Allah da onların kalplerini saptırdı.” (es-Sâf 61/5). “Kim Allah'a iman ederse Allah onun kalbini hidayete sevk eder.” (et-Teğâbun 64/11). “Allah, dilediğini dalalette bırakır ve yönelen kimseyi kendisine hidayet eder.” (er-Ra'd 13/27). “Allah, bir kavmi hidayete erdirdikten sonra, sakınacakları şeyi kendilerine beyan edinceye kadar dalalette sevk etmez.” (et-Tevbe 9/115) Allah kâinatta maddi ve manevi kanun ve kurallar koymuştur. Allah, kâinatta koymuş olduğu bu kanun ve kuralların mahkûmu değildir, ancak kullar bu kanun ve kuralların mahkûmudur. Allah bu koymuş olduğu bu ölçülere göre bir bitkiyi dilerse yeşertir dilerse soldurur. Suyu, toprağı ve güneşi yeterince alması sebebiyle bir bitkiyi tohumdan çıkarıp dilerse lütfuyla yeşertirken, suyu, toprağı ve güneşi yeterince almayan bir bitkiyi dilerse adaletiyle soldurur. Allah, lütfuyla yeşerttiği bir bitkiyi de benzeri bir sebebin sonucu olarak soldurabilir. İnsan da bir bitki gibidir. Allaha samimi şekilde yönelen ve iman edenlerin kalplerini rızasına, hakikate ve cennete

Aklen, itaatkâr bir kişiye Allah'ın azap etmesi câizdir/mümkündür. Çünkü bu adalettir. Zira Allah, o taatten istifade etmekten münezzeh olmasına rağmen taati ve taatin kesbedilmesini yaratandır. O taatten ancak Allah'ın bizzat yarattığı ve kesbetmesini muvaffak kıldığı kul faydalanır. Aynı şekilde (aklen) asi bir kişiye (Allah'ın) sevap vermesi de câizdir/mümkündür.⁷¹ Çünkü sevap vermek lütuftur. Çünkü Allah, o masiyeten zarar görmekten münezzeh olduğu halde masiyeti ve onun kesbedilmesini yaratandır. O masiyet ancak Allah'ın bizzat yarattığı ve kesbetmesiyle tevfikinden adaleti sebebiyle mahrum kıldığı kul zarar görür.⁷²

hidayet ederken; hakikate sırtını dönen batıl yollara dalan zalimleri, fasıkları ve kâfirlerin kalplerini dalalette bırakır. (Mütercimnin notu)

⁷¹ Muhammed Uleyş, Eş'ari kelâm anlayışının belki en çok yanlış anlaşılan bu meseleyi izah ederken nakle değil, akla vurgu yapmaktadır. Zira aklen caiz olan bu husus, nakli deliller açısından söz konusu değildir. Zira Allah, iman edip salih amel işleyen müminlere alt tarafından ırmaklar akan nimet cennetleri vaat etmiştir. İnkâr edip isyan eden kâfirlere ise cehennem azabını vaat etmiştir. “*Şu da muhakkak ki, takvâ sahipleri için Rableri katında nimetleri bol cennetler vardır. Öyle ya, (Allah'a) teslimiyet gösterenleri, (o) günahkârlar gibi tutar mıyız hiç? Size ne oluyor? Ne biçim hüküm veriyorsunuz? Yoksa size ait bir kitap var da, onda mı okuyorsunuz? Onda, beğendiğiniz her şey sizin için mutlaka vardır (diye mi yazılır)? Yoksa «Ne hükmederseniz mutlaka sizindir» diye sizin lehinize olarak tarafımızdan verilmiş, kıyamet gününe kadar geçerli kesin sözler mi var? Sor onlara: Bu iddiayı onların hangisi savunacak?»* (el-Kalem 68/34-39) Elbette Eş'ariler, Allah'ın kâfirleri cennete veya müminleri cehenneme koyacağını savunmamaktadırlar. Sadece mutlak kudret merkezli ve zülüm kavramına yükledikleri farklı anlamdan dolayı akli ve felsefi bir değerlendirme yapmaktadırlar. “*itaatkârlara azap, isyankârlara sevap vermeye kadirdir fakat va'di sebebiyle yapmaz*” demek istemektedirler. “*Yoksa biz, iman edip de iyi işler yapanları, yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız? Veya (Allah'tan) korkanları yoldan çıkanlar gibi mi sayacağız?*” (Sa'd 38/28) Bunun, batıl bir durum olduğu zimnen önceki ayetle vurgulanmış olmaktadır. “*Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet. Evvâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır. Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri biz boş yere/batıl olarak yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır. Vay o inkâr edenlerin ateşteki haline!*” (Sa'd 38/26, 27) ayetten anlaşıldığı gibi kâfirlerin Allah'ın yolundan sapmaları sebebiyle ceza görmemeye dair zanları reddedilirken, kâfirlerin dalaletlerinin cezasını çekmemeleri göklerin ve yerin batıl ve boş yere yaratılmış olması anlamına geleceği ifade edilmektedir. (Mütercimnin notu)

⁷² Muhammed Uleyş, kader bahsine müstakil bir başlık açmamasına rağmen, kader meselesine dair meselelerin bazılarında eserin uluhiyet kısmında değinmiştir. Kader, Allah'ın subuti ve fiili sıfatlarının mahlûkata etkisiyle ilgilidir. Allah'ın ilmi kulun her halini ve fiilini önceden kuşatmıştır. Allah'ın kudreti her şeye yeter. Allah'ın izni ve iradesi olmadan kul bir şey yapamaz. Muhammed Uleyş'e göre kaza ve kaderle hüccet getirilmez. Asi bir kul, kaza ve kaderi hüccet göstererek şeri cezadan muaf olamaz. Zira kul için sabit olan kesb üzerine bina edilen tekliflerin düşürülmesinde ve şeri hükümlerin kaldırılmasında kaza ve kader hüccet getirilemez. (bkz. Uleyş, *Fethul-Aliyyil-Mâlik*, 1: 6) Allah'ın gaybı bilmesi, levhi mahfuzda yazması ve haber vermesi cebri gerektirmez. Kul, Allah bildiği, bildirdiği veya yazdığı için günah işlemez. Kul iradesiyle günah işlemeyi tercih edeceği için bildirir, uyarır ve haber verir. Allah, kulun iradesiyle işleyeceği sevabı da günahı da bilir. Allah kimseye cebren günah işletip

Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Rabbin hiç kimseye zulmetmez.”⁷³ “Bu (yakıcı azap), sizin ellerinizle takdim ettiğiniz şeylerden dolayıdır. Rabbin hiçbir kuluna zulmedici değildir.”⁷⁴ “Dilediğine mağfîret eder ve dilediğine azap eder.”⁷⁵ “Dilerse sizi giderir ve yepyeni bir halk getirir. Bu, Allah’a güç/zor değildir.”⁷⁶ “Yaptığından sorulmaz/sorguya çekilmez. Onlar ise sorguya çekilecekler.”⁷⁷

(Ru’yetullah:) Allahu Teâlâ’nın keyfiyetsiz ve kuşatılmaksızın gözlerle görülmesi câizdir.⁷⁸ Allahu Teâlâ şöyle buyurdu: “O gün nice yüzler parlaktır, Rablerine bakmaktadır.”⁷⁹

(RİSÂLET:)

(1. Risâletin İmkânı:) Kitapların indirilmesi ve insanlara indirileni beyan etmek, itaatkârları müjdelemek ve asileri uyarmak üzere resullerin gönderilmesi de (câizdir.)

Allahu Teâlâ şöyle buyurdu: “O, sana Kitab’ı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat’ı ve İncil’i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti. Furkan’ı da indirdi. Şüphesiz, Allah’ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah, mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir.”⁸⁰ “Hamd, kuluna Kitab’ı (Kur’ân’ı) indiren ve onda hiçbir eğrilik yapmayan Allah’a mahsustur.”⁸¹ “Âlemlere bir uyarıcı olsun diye kuluna Furkân’ı indiren Allah’ın şanı yücedir.”⁸² “Müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdik ki,

azap etmez. İman edip kendisine yönelen kimsenin kalbini muvaffak eyler; inkar edip yüz çevirerek dalalete yönelenleri yöneldikleri yolda dalalette bırakır. (Mütercimnin notu)

⁷³ El-Kehf 18/49.

⁷⁴ Al-i İmrân 3/182. El-Enfâl 8/51. El-Hâc 22/10.

⁷⁵ El-Bakara 2/284. Ali İmrân 3/129, El-Mâide 5/18. El-Fetih 48/14.

⁷⁶ İbrahim, 14/19, 20. El-Fâtr 35/16, 17. Benzeri ifadeler için bkz: En-Nisâ 4/133. El-En’âm 6/133. El-İsrâ 14/19.

⁷⁷ El-Enbiyâ 21/23.

⁷⁸ Rüyada Allah’ın görülmesi sorusuna Muhammed Uleyş, mutasavvîf olmasına rağmen şöyle cevap vermektedir: “Allah’ı bir adam suretinde rüyada görmek, muhalefun lil-havadis sıfatının vacip olmasından dolayı batıldır. Bu konuda rivayet edilen hadis de sahih değildir. Allah’ın zatı hakkında cisimlendirmek (tecsim) caiz değildir.” (Uleyş, *Fethul-Aliyyil-Mâlik*, 1: 45) Ayrıca Allah’ı rüyada gördüğünü ve Allah’ın bazı emir ve talimatlarda bulunduğunu iddia eden kişi risalet ve nübüvvet iddiasında bulunmuş olur. Hâlbuki risalet ve nübüvvet son bulmuştur. (Mütercimnin notu)

⁷⁹ El-Kiyamet 75/22, 23.

⁸⁰ Al-i İmrân 3, 4.

⁸¹ El-Kehf 18/1.

⁸² El-Furkân 25/1.

peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."⁸³ "Biz seni insanlara resul olarak gönderdik."⁸⁴ "O (Allah), müşrikler hoşlanmasalar da (kendi) dinini bütün dinlere üstün kılmak için Resûlünü hidayet ve Hak Din ile gönderendir."⁸⁵ "İşte o zaman biz, onlara iki elçi göndermiştik. Onları yalanladılar. Bunun üzerine üçüncü bir elçi gönderdik. Onlar: Biz size gönderilmiş Allah elçileriyiz! dediler."⁸⁶ "Nasıl Firaoun'a bir resul göndermiş idiysek doğrusu size de, hakkınızda şahitlik edecek bir resul gönderdik."⁸⁷ "Biz Nuh'u 'kavmini uyar' diyerek kavmine gönderdik."⁸⁸ "Biz onu (Kur'ân'ı) kadir gecesinde indirdik."⁸⁹ "Beyan eden kitaba andolsun. Muhakkak biz onu mübarek bir gecede indirdik. Kesinlikle biz uyarıcılarız."⁹⁰

Allah, resulleri müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdi ve onları mücizelerle destekledi. Apaçık ayetler, deliller, burhan, doğruluk, iman, adalet ve ihsan getirdiler. Getirdiklerin tamamı haktır. Haber verdikleri bilgiler doğrudur. Haktan ayrılmaları ve doğruluktan vazgeçmeleri câiz değildir. İmanı ve itaati emrettiler. Küfürden ve masiyetten nehyettiler. İmana ve taate karşılık çokça sevap ve mağfireti vaat ettiler. Küfür ve masiyete karşılık azaptan ve intikamdan sakındırdılar.

(2. Hz Muhammed Resullerin Sonuncusudur:) Allahu Teâlâ, sonra seyyidimiz Hz Muhammed'le risâleti sona erdirdi. O ki, Allah'ın nebisi, seçkin kulu, yarattıkları arasında en hayırlısı, resullerin imamı, nebilerin sonuncusu/mührü, âlemlerin Rabbinin Resulü, hidayet imamı, verâ nebisi, (Allah'ın izniyle) hayretten/şaşkınlıktan ve helakten kurtaran, rahmet nebisi ve Allahu Teâlâ'nın kendisine tahsis ettiği büyük şefaitle (müstecab duayla mahşerdeki sıkıntılı bekleyişin bitip hesabın başlaması için) mahlûkatın tamamından gammı/sıkıntıyı kaldırandır.

⁸³ En-Nisâ 4/165.

⁸⁴ En-Nisâ 4/79.

⁸⁵ Tevbe, 9/33. Saf, 61/9. Benzer bir ifade için bkz: el-Fetih 48/28.

⁸⁶ El-Yâsîn 36/14.

⁸⁷ El-Müzzemmil 73/15.

⁸⁸ Nuh 71/1.

⁸⁹ El-Kadr 97/1.

⁹⁰ Ed-Duhân 44/2, 3.

(3. *Mûcize:*) Allahu Teâlâ, bütün resulleri ümmetlerinin kendisine kadir oldukları sınırı aşan üstünlükteki bir şekilde harikulade mûcizelerle desteklemiştir. Bunun misâli şudur:

Allahu Teâlâ, *Mûsâ* aleyhisselâmı sihirbazların zamanında gönderdi. Onu asa, beyaz el, denizin yarılması, suyun taştan akıtılması ve benzeri mûcizelerle destekledi. Onun zamanındaki halktan (bu ilme) muvaffak kılınan âkil insanlar, bu mûcizelerin tabii uygulamaların dışında olduğunu ve her şeye kadir olan ancak kimsenin kendisine kadir olmadığı bir kudret tarafından meydana getirildiğini bildiler.

Allahu Teâlâ, *Îsâ* aleyhisselâmı doktorların zamanında gönderdi. Onu, ölüleri diriltme, doğuştan kör ve alacağı iyileştirme ve benzeri mûcizelerle destekledi. Onun zamanındaki halktan (bu ilme) muvaffak kılınan âkil insanlar, bu mûcizelerin tabii uygulamaların dışında olduğunu ve her şeye kadir olan ancak kimsenin kendisine kadir olmadığı bir kudret tarafından meydana getirildiğini bildiler.

Allahu Teâlâ, *Muhammed* aleyhisselâmı belağat ustaları ve kahinler zamanında gönderdi. İnsanlar ve cinler benzerini ortaya koymak için bir araya gelseler ve birbirlerine destek olsalar benzerini getiremeyecekleri Kur'ân'la Hz Muhammed'i destekledi. Hz Muhammed aleyhissaletu ves-selâm olmuş olan, olmakta olan ve âlemlerin Rabbinin kelâmından habersiz olanların saatler ilerledikçe kendilerine zuhur edecek olan şeyleri onlara haber veriyordu. Öyle ki Onun zamanındaki halktan (bu ilme) muvaffak kılınan âkil insanlar, bu mûcizenin tabii işlerin dışında olduğunu, her şeye kadir olan ancak kimsenin kendisine kadir olmadığı bir kudretin kelâmı olduğunu ve mahlûkatın kelâmının ona benzemediğini bildiler. Haklarında azap hükmü gerçekleşmiş olanlar hariç hemen ona iman ettiler ve tabi oldular.

(4. *Vâcip Sıfatlar:*)

(4.1. *Sıdk:*) Şer'î veya tabii (dini veya dünyevî) tüm sözlerinde doğruluk/sıdk onlar hakkında vâciptir. Bunun delili, mûcizedir. Mûcize, risâlet daveti sırasında adetullaha muhâlif olarak Allah'ın yarattığı bir iştir/durumdur. Benzeriyle muaraza edilmemesi, Allah'ın "*kulum benden tebliğ ettiği her şeyde sâduktur/doğru söylemiştir*" sözü menzilesindedir. Kamerin yarılması, ağacın yürümesi, çakıl taşlarının tesbih etmesi, bulutların

gölgelendirmesi, parmaklarının arasından suyun akması ve Kur'ân'ın nüzülü gibi (şeyler Hz Muhammed'e verilen mucizelerdendir.)

(4.2. *İsmet:*) Aynı şekilde ismet sıfatı onlar hakkında vâciptir. İsmet, Allah'ın onların zahirlerini ve kalplerini masiyetten, büyük ve küçük günahlardan muhafaza etmesidir. Bunun delili, Allah'ın onların sözlerinde ve fiillerinde tahsis etmeksizin (mutlak olarak) onlara uymayı bize emretmesidir. Allahu Teâlâ Nebimiz Muhammed aleyhissalatu vesselâm hakkında şöyle buyurdu: “De ki: Şayet Allah'ı seviyorsanız bana tabi olun ki Allah sizi sevsin.”⁹¹ “Ona tabi olun ki hidayete eresiniz.”⁹² “Ümmî Nebi Resule tabi olanlar...”⁹³ “Andolsun ki, Resûlullah, sizin için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir”⁹⁴ Allahu Teâlâ masiyeti emretmez. “Allah, fuhşiyatı emretmez.”⁹⁵ “Resul size ne getirdiyse alın, neyden nehyettiyse onu yapmaya son verin.”⁹⁶

(4.3. *Tebliğ:*) Emredilen her şeyi halka tebliğ etmeleri onlara vâciptir. (Nakli) delili Allahu Teâlâ'nın şu kavlidir: “Ey Resul! Sana Rabbinden indirileni tebliğ et. Şayet yapmazsan risâletini/mesajını tebliğ etmemiş olursun.”⁹⁷ “İnsanlara Kitapta ayan beyan açıkladıktan sonra hidayeti ve apaçık beyanları gizleyenler var ya işte onlara Allah lanet eder ve lanet ediciler lanet ederler.”⁹⁸ Bunlar, Resuller hakkında vâcip olan üç sıfattır.

(5. *Muhâl Sıfatlar:*) Yalan, Resuller hakkında muhâldir. Onlar hakkında yalanın muhâl olduğunun delili, onlar hakkında doğruluğun vâcip olmasına dair delildir. Aynı şekilde küçük veya büyük, gizli veya açık isyan ve fisk da onlar hakkında muhâldir. Bunun onlar hakkında muhâl olduğunun delili, onlar hakkında ismet sıfatının vâcip olduğuna dair delildir. Aynı şekilde halka tebliğ etmekle emredildikleri her hangi bir şeyi gizlemeleri de muhâldir. Bunun muhâl olduğunun delili, onlar hakkında tebliğin vâcip olduğuna dair delildir. Bunlar, resuller hakkında muhâl olan sıfatlardır.

⁹¹ Al-i İmrân 3/31.

⁹² El-A'râf 7/158.

⁹³ El-A'râf 7/157.

⁹⁴ El-Ahzâb 33/21.

⁹⁵ El-A'râf 7/28.

⁹⁶ El-Haşr 59/7.

⁹⁷ El-Mâide 5/67.

⁹⁸ El-Bakara 2/159. Ayrıca bkz: El-Bakara 2/179.

(6. *Câiz Sıfatlar:*) Yüce mertebelerinde noksanlığa yol açmayan, yemek, içmek, acıkmak, susamak, bevletmek, def'i hacet etmek, helal şekilde cima etmek, uyumak, gece uykusuz kalmak, unutmak, çarşıda yürümek, alış-veriş yapmak, ticaretle uğraşmak ve hasta olmak gibi tüm beşeri vasıflar onlar hakkında câizdir. Bunun delili, ecirlerinin arttırılması, şer'î hükmün ümmetlerine beyan edilmesi, dünyadan kaynaklanan hüznlerini hafifletilmesi, dünyanın Allah katında kadrinin az olduğu ve dünya hayatının enbiya ve evliya için mükâfat diyarı olarak razı olmadığı konusunda uyarılması için onunla vasıflandıklarının müşahede edilmesidir.

(AHİRET:)⁹⁹

(1. *Melekler ve Cinler:*) Meleklerin nurdan yaratılmış, yemeyen, içmeyen, uyumayan, erkeklik ve dişilikleri olmayan masum cisimler olduğuna iman etmek vâciptir. Allahın emrettiği konuda O'na isyan etmezler ve emredildikleri şeyi yaparlar. Dünyada iken buldukları yer göklerdir. Allah'ın emriyle yeryüzüne inerler. Âhirette ise buldukları yer cennetlerdir.¹⁰⁰

(Nakli delillerden bazıları şunlardır: “Göklerde bulunanlar, yerdeki canlılar ve bütün melekler, büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler. Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne emrolunursa onu yaparlar.”¹⁰¹ “Göklerde ve yerde kimler varsa O'na aittir. O'nun huzurunda bulunanlar, O'na ibadet

⁹⁹ Ahiret konusu, nakliyyattan olduğu için Ehli Sünnet, bu konudaki itikadın tespitinde hem Kur'an ayetlerinden hem de sahih hadislerden istifade etmiştir. (Mütercimnin notu)

¹⁰⁰ Muhammed Uleyş'e göre melekler, ruhanî ruhanî cevherler olup ruhani suretlerine layık arazlarla vasıflanmaktadırlar. Sahip oldukları kanatları onların cevheridir. Allah'ı tesbih etmeleri kavli bir arazdır. Yeryüzüne inmeleri ve göğe çıkmaları fiili bir arazdır. Şekle girmeye (teşekküle ve temessüle) kudretleri vardır. Mücerred akıl olduklarına dair görüş İslam felsefecilerinin ve onlara yakın olanların görüşüdür. (Uleyş, *Fethul-Aliyyil-Mâlik*, 1: 9) İmam Matürîdi'ye göre meleklerin masiyet işlemeleri mümkün ve muhtemeldir. Naklî delili ise “Onlardan (meleklerden) kim 'Ben, Allah'ın alt mertebesinde bir ilahım' derse biz onu cehennemle cezalandırırız. İşte biz, zalimlere böyle ceza veririz ” (Enbiya, 21/29) Ayrıca Cenabı Hak melekler hakkında “Allah'ın emrettiği şeye isyan etmezler, emredildikleri şeyi yaparlar” (Tahrîm 66/6) “Rabbînin katında bulunanlar O'na ibadet etmekten kibirlenmezler” (A'raf 7/206 Enbiya 21/19) diyerek melekleri methetmiştir. Dolayısıyla bu ayetler meleklerin mecbur değil muhtar olarak itaati tercih ettiklerine delalet etmektedir. (İmam Matürîdi, *Te'vilatu Ehli Sünne*, Tahkik: Mecdi Beslum, Darul-Kütübil-İlmiyye, Beyrut, 1426/2005, 7: 339) (Mütercimnin notu)

¹⁰¹ En-Nahl 16/49, 50.

*hususunda kibirlenmezler ve yorulmazlar. Onlar, bıkip usanmaksızın gece gündüz (Allah'ı) tesbih ederler. (Melekler), ikrama mazhar olmuş kullardır. O'ndan önce söz söylemezler ve onlar, O'nun buyruğunu yaparlar."*¹⁰²

Cinler, ateşten yaratılmış olup yerler, içerler, uyurlar. Aralarında bazıları erkektir, bazıları ise dişidir. Aralarında iman edenler ve inkâr edenler bulunmaktadır. Mükellefiyet konusunda Âdemoğulları gibidirler.

(Nakli delillerden bazıları şunlardır: "Allah insanı, pişmiş çamura benzeyen bir balçıktan yarattı. Cinleri dumansız hâlis ateşten yarattı."¹⁰³ "Biz insanların ve cinlerin, Allah'a karşı yalan söylemeyeceklerini sanmıştık (onun için o beyinsizin sözüne uymuştuk). Doğrusu insanlardan bazı erkekler, cinlerden bazı erkeklere sığınarlardı da onların şımarıklığını artırırlardı. Onlar da (cinler de) sizin sandığınız gibi Allâh'ın hiç kimseyi diriltmeyeceğini sanmışlardı. Doğrusu biz (cinler), göğü yokladık, fakat onu sert bekçilerle, alev hüzmeleriyle doldurulmuş bulduk. Hâlbuki (daha önce) biz onun bazı kısımlarında (haber) dinlemek için oturacak yerler (bulup) oturuyorduk; fakat şimdi kim dinlemek isterse, kendisini gözetleyen bir alev hüzmesi buluyor. Ve biz (cinler), bizden müslümanlar da var ve bizden doğru yoldan sapanlar da var. Kimler müslüman olursa işte onlar doğru yolu aramışlardır. Hak yoldan sapanlar ise cehenneme odun olmuşlardır."¹⁰⁴)

(2. Cennet ve Cehennem:) Cennetin üst tarafta yaratılmış olduğuna ve müminlerin oraya girip orada ölmeden sonsuza kadar daimi olarak ebedi kalacağına; cehennemin alt tarafta yaratılmış olduğuna ve kâfirlerin oraya girip orada sonsuza kadar daimi olarak kalacağına iman etmek vâciptir.

(3. Ölüm, Kabir ve Kıyâmet:) İnsan ve diğer canlılar, cinler ve melekler, annesinin karnında cenin olarak katledilmiş olsa bile, Allah'ın kendilerine takdir ettiği ömürleri bitmeden ölmezler. Azrail aleyhisselâm, Allahu Teâlâ'nın emriyle ruhları kabzeder. Değerli meleklerden yardımcıları vardır. Her meyyit ölmeden önce gideceği ve ebedi olarak kalacağı mekânı olan cenneti veya cehennemi müşahede eder. Meyyit kabre defnedildiğinde kabir onu sıkar, kaburga kemikleri birbirine girer. Allahu Teâlâ, ona ruhunu, işitmesini ve görmesini iade eder ve ona iki melek gönderir. Ona dini, ilahı ve

¹⁰² El-Enbiya 21/19, 20, 26, 27.

¹⁰³ Er-Rahmân 55/14, 15.

¹⁰⁴ El-Cin 72/5-9, 14, 15.

nebisi hakkında soru sorarlar. Mümin o iki meleğe der ki: "Allah, Rabbidir. Muhammed Allah'ın kulu ve Resulüdür. Bize apaçık beyyinelerle ve hidayetle geldi. Hemen biz de ona iman ettik ve ona tabi olduk." İki melek mümine "salih olarak uyu. Biz senin mümin olduğunu bildik." der. Allah'ın dilediği kadar kabri onun için genişletilir, kabri nurla ve güzel kokularla dolar. Bu şekilde İsrâfil, sura ikinci defa üfleyinceye kadar devam eder. Bunun ardından Allah onu diriltir ve hesap için en büyük bekleme yerine (mahşer meydanına) sevk eder. Allah kime lütufta bulunursa, örtüsünü onun üzerine sarkıtır ve kimsenin muttali olmadığı günahları hakkında onu muttali kılar, sonra onu affeder ve onun cennete götürülmesini emreder. Allah kime gazap ederse, mahşer halkı arasında onun rezaletlerini ortaya çıkarır. Bir münadiye onun kötü amellerini nida etmesini emreder.¹⁰⁵

(4. *Mîzân:*) Mahşer meydanında iki kefesi olan bir mizan vardır. Biri nurdandır, içine iyilikler konurken, diğeri zulmettendir, içine kötülükler konur. Onunla kulların amelleri tartılır.

Allahu Teâlâ şöyle buyurdu: "Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık edilmez. (Yapılan iş,) bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu (adalet terazisine) getiririz. Hesap gören olarak biz (herkese) yeteriz."¹⁰⁶ "O gün tartı haklıdır. Kimin (sevap) tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Kimin de tartıları hafif gelirse, işte onlar, âyetlerimize karşı haksızlık ettiklerinden dolayı kendilerini ziyana sokanlardır."¹⁰⁷

Mahşer meydanında izdiham gerçekten artar. İlk yaratılandan son yaratılana bütün insanlar bir meydanda toplanırlar. Yedi göğün melekleri, her safın arkasında yedi saf şeklinde etraflarını kuşatırlar. Güneş onlara yaklaşır.

¹⁰⁵ Uleyş'e göre "Ateş! Sabah akşam ona sunulurlar. Kıyâmet koştığı gün de: "Fir'avn âilesini azâbın en çetinine sokun!" (denilir). " (Mümin 40/46) ayetinden, toplamda tevâtür derecesine ulaşan hadislerden ve aklen muhal olmamasından dolayı kabir azabına itikad etmek vaciptir. Zira aklen muhal olmayıp naklen vuku haber verilen meseleleri kabul etmek ve ona itikad etmek vaciptir. Kabir azabı ve nimeti haklıdır. Ancak Allahu Teâlâ, ilahî bir hikmetten dolayı insanların ve cinlerin kabir azabını ve nimetini görmelerini ve işitmelerini engeller. Bu ilahî hikmetlerden bazıları şunlardır: Ölüleri defnetmekten insanların kaçımaları, azap sesine bazı insanların dayanamaması, hatta ölmeleri. Kabir halkının durumu dünya halkının durumun hilafıdır. Şayet tasdik edilen sadık rasulun getirdiği haber olmasaydı, nimet ve azap içinde olanları bilemezdik. (Uleyş, *Fethu'l-Âliyyi'l-Mâlik*, 1: 12 ,13) (Mütercimnin notu)

¹⁰⁶ El-Enbiyâ 21/47.

¹⁰⁷ El-A'râf 7/8, 9. Ayrıca bkz: el-Mü'minun 23/102.

Bizzat onlarla yüz yüze gelir. Hâlbuki şu an dünyada dördüncü semadadır. Yeryüzüne sırtı dönüktür. Ter onların bedenlerinden sel gibi akar. Öyle ki insanların teri millerce uzunlukta yerin içine dalar. Terleme konusunda insanlar amallerine göre farklılaşırlar. Kimisinin teri kulak memesine ulaşır. Kimisinin teri bundan aşağı seviyededir. Kimisine ondan hiçbir şey isabet etmez. Kimisi de arşın gölgesi altındadır.

(5. Şefaât-ı Uzmâ:) Şefaât hükmü verilmesine (mahşerdeki sıkıntılı bekleyişin bitip hesabın başlamasına) iman etmek vâciptir. Bu da şefaât-ı uzma'dır ki seyyidimiz ve mevlamız nebimiz olan Muhammed b. Abdullah b. Abdulmüttalib b. Hâşim aleyhisselâm'a tahsis edilmiştir.¹⁰⁸ Bunun beyanı şu şekildedir: İnsanların bekleme süresi uzayınca ve korkunç sıkıntılar şiddetlenince, sonu cehennem bile olsa, bu mahşer meydanından ayrılmak için haklarında şefaât (dua) edecek birini talep ederler. Hz Âdem aleyhisselâma gelir ve O'na "sen beşerin babasıdır. Allah seni iki eliyle yarattı. Meleklerin sana secde etmesini emretti. Bu mahşer meydanından bizi çıkarması için Allah katında bizim hakkımızda şefaât (dua) et" derler. Hz Adem der ki: "Allah bugün öyle gazaplanmış ki, bundan önce bunun gibi gazaplanmadı. Korkumun beni vâcip kıldığı bir durum sebebiyle O'nun katında şefaât etmeye cür'et edemem. Nefsim, Nefsim. Sizin hakkınızda şefaât etmesi için Nuh'a gidin." Hz Nuh aleyhisselâma giderler ve derler ki: "Sen Âdem'den sonraki Allah'ın ilk resulusün. Risâletin umumidir. Merteben yüksektir. Allah katında hakkımızda şefaât (dua) et." Hz Nuh onlara Âdem'in sözlerine benzer şeyler söyler ve onları İbrâhim aleyhisselâma gönderir. İbrâhim aleyhisselâma gelirler ve ona derler ki: "Sen Halilullah'sın. Allah katında hakkımızda şefaât et." Hz İbrâhim de benzer şeyler söyler ve onları Mûsâ aleyhisselâma gönderir.

¹⁰⁸ Şefaât, başkasına bir fayda sağlamak veya ondan bir zararı engellemek için talepte bulunmak, istemek yani dua etmektir. Duanın Allah katında değeri neyse şefaâtin de değeri odur. Nasıl ki kul, Allah'a dua etmesiyle Allah'ın hükmüne müdahil ve şerik olmuyorsa, şefaât şeklindeki dua etmesiyle de Allah'ın hükmüne müdahil ve şerik olmamaktadır. Dünyada ve âhirette dua ve şefaât, kâfirlerin mağfîret edilmesi için geçerli değildir, imanını muhafaza eden masiyet ehli Müslümanlar ve müminler için söz konusudur. Bununla birlikte dünyada müminlerin mağfîret edilmesi için dua etmek umumi bir izne bağlanmışken, âhirette ise hususî bir izne bağlanmıştır. Âhîret günü Allah'ın hususî izninden sonra sadece Allah'ın dilediği ve razı olduğu Müslümanlar ve müminler hakkında şefaât yani dua hem şefaât eden hem de hakkında şefaât edilen için ilahi bir lütuf ve ihsan sayılmaktadır. "Bil ki Allah'tan başka ilah yoktur. Kendi günahın ve müminlerin günahı için Allah'tan mağfîret iste." (Muhammed, 47/19) "Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin?" (el-Furkân 25/77) (Mütercimim notu)

Mûsâ aleyhisselâma derler ki: “*Sen Kelîmullah’sın. Allah katında hakkımızda şefaaf et.*” O da benzer şeyler söyleyip onları İsâ aleyhisselâma gönderir. İsâ aleyhisselâmın yanına gelip ona derler ki: “*Sen Ruhullah’sın. Allah katında hakkımızda şefaaf et.*” O da benzer şeyler söyleyip onları Muhammed aleyhisselâma gönderir. Muhammed aleyhisselâmın yanına gelip şefaaf/dua etmesini ondan isterler. “*Ben şefaaf etmeye hak sahibiyim*” der ve bir müddet secde eder. Allahu Teâlâ ona der ki: “*Başını kaldır. Şefaaf et. Şefaatin kabul edilecektir. İste. İstedığın verilecektir. Söyle, söylediğin dinlenecektir. Sonra başını kaldırır, bundan önce kimsenin hamdetmediği ve Allah’ın sadece ona öğrettiği hamdlerle Allahu Teâlâ’ya hamdeder. Mahşer yerindeki insanların dağılması için şefaaf eder. Öncekiler ve sonrakiler onu överler (veya öncekiler ve sonrakiler Allah’a hamdederler.)*”

(6. *Sırat Köprüsü:*) Sırata iman etmek vâciptir. Öyle bir köprüdür ki cehennem üzerine kurulur. Uzunluğu 3.000 yıllık mesafesidir. Bin yılı yokuştur, bin yılı iniştir, bin yılı ise düzdür. Kıldan daha ince, kılıçtan daha keskindir. Bu köprünün yanlarında Allah’ın yarattığı ve sayılarını sadece Allah’ın bildiği mahlûkatı yakalayan çengeller vardır. Mahlûkat oradan amellerine göre geçer. Kimi şiddetli bir rüzgâr gibi geçer. Kimi parlayan bir şimşek gibi geçer. Kimi rahvan bir at gibi geçer. Kimi koşarak geçer. Kimi sürünerek geçer.

(7. *Keşer Havuzu:*) Mahşer yerinde Nebi’imize tahsis edilmiş bir havuz bulunduğuna iman etmek vâciptir. Uzunluğu ve aynı şekilde eni bir aylık mesafedir. Sütten daha beyaz, baldan daha tatlıdır. Kapları, gökteki yıldızların sayısı kadardır. Kim ondan bir kere içerse ebediyen susamaz.

(8. *Cennet ve Cehennem Halkının Ebediyeti:*) Cennet ehlinin cennette ve cehennem ehlinin cehennemde devamlı kalacağına, asi müminlerin cehennemden çıkarılacağına, ölümün bir koç suretinde getirilip cennet ve cehennem arasında kesileceğine iman etmek vâciptir. o sırada bir münadi seslenecek “*Ey cennet ehli! Sonsuzluk var ölüm yok.*” Bunun üzerine onların ferahlığı ve sevinci tamamlanır. “*Ey cehennem ehli! Sonsuzluk var ölüm yok.*” Bunun üzerine onların üzüntüsü ve bağırtıları artar.

Bütün bunları, Nebimiz Muhammed aleyhisselâmın haber vermiş ve akıl câiz/mümükûn görmüştür. Dolayısıyla onlara iman etmek vâciptir. Bu

akaid, imanın kendisine dayandığı hususlardır. Mükellef, ateşte ebedi kalmaktan ancak akaid esaslarını bilerek kurtulur. Allahu Teâlâ, en iyi bilendir. Allah, seyyidimiz Muhammed'e, âline ve ashâbına salât ve selâm eylesin.